Retruque

POLÍTICA LINGÜÍSTICA DO ESTADO: PROBLEMAS E OPORTUNIDADES

Fernando Ramallo

Universidade de Vigo

A análise do alcance da política lingüística do Estado español con respecto á diversidade lingüística constitúe un obxecto de estudo de atención constante na nosa recente historia sociolingüística. Este é, asemade, un debate cunha forte dimensión ideolóxica que transcende o pechado mundo académico e se proxecta ao conxunto da sociedade a través de axencias como os medios de comunicación. De xeito semellante ao que di Emili Boix no seu texto, unha ponderada simplificación permítenos falar de dúas ideoloxías contrapostas: a dos defensores da lingua común e a da resistencia desde as minorías lingüísticas. Trátase de dous sistemas de crenzas que fundamentan prácticas sociais dos seus membros e que contan xa cunha certa tradición. Como a maioría das ideoloxías, son heteroxéneas e flexibles na medida en que se van actualizando cos cambios sociais.

Nas páxinas que veñen a continuación, ofrezco unha breve reflexión crítica sobre algunhas das materias que Emili Boix elixiu na súa interpretación do feito e propoño algunhas cuestións adicionais para introducir o debate. Adiántome a dicir que o texto de Emili Boix me parece unha acertada diagnose, con algunhas propostas moi suxestivas para favorecer unha visión en positivo do multilingüismo en España. Trátase, ademais, dun autor que ten reflexionado atinadamente sobre a cuestión nos últimos anos. Polo tanto, os comentarios que aquí fago pretenden ser un complemento ás achegas do seu texto.

PANORAMA DO MULTILINGÜISMO ESPAÑOL

Un aspecto esencial sobre o que nos convoca esta sesión é o alcance da propia diversidade lingüística. E aquí xa non me estou a referir a recoñecementos totais –oficialidade– ou parciais de determinadas linguas, senón a poñer sobre a mesa un completo mapa da realidade sociolingüística de España. A

propia cita de Fishman coa que Emili Boix principia o seu texto vai nesa dirección¹.

Achegarse á diversidade lingüística implica asumir unha determinada concepción sobre o que é unha lingua, pero esta asunción non sempre resulta fácil de argumentar. Desde a Lingüística, a discusión ten un relevante valor teórico, malia que na práctica as decisións sobre o que é unha lingua están afastadas dos debates dos lingüistas. Case sempre é unha consideración política, desoñdo os criterios lingüísticos, a que serve de criterio para imaxinar construtos que acaban por ser identificados como linguas, mesmo cando tradicionalmente non reparara niso ninguén. E estas decisións, de carácter arbitrario, son cruciais polas repercusións que teñen en termos de construción das identificacións (Makoni e Pennycook, 2007). Os mecanismos son ben coñecidos e podemos atopalos en múltiples contextos: invención dun *estándar*, creación de institucións que amparen «cientificamente» as súas decisións, institucionalización da «lingua», etc. (Milroy, 1999). Fronte a isto, moitas outras variedades, ás veces claramente definidas desde a Lingüística, carecen da consideración política de lingua, que, como se pode inferir do sinalado, é a consideración crucial.

En todo caso, quer con criterios lingüísticos, quer con criterios políticos, ou con ambos os dous, a diversidade lingüística en España é moi notable, non só polo número de linguas distintas que atopamos no seu territorio, senón tamén porque algunhas delas están entre as linguas socialmente minoritarias con máis falantes de Europa. Así, a suma dos individuos que pertencen a unha minoría lingüística no Estado español é a máis elevada de toda Europa.

A relación de linguas faladas actualmente e que teñen unha presenza histórica nos distintos territorios do Estado son as seguintes –ordenadas de maior a menor segundo o seu número de falantes–: castelán, catalán, galego, éuscaro, asturiano, aragonés, tamazight, romaní, aranés e portugués². Así pois, en doce das dezasete comunidades e nas dúas cidades autónomas recoñécese, con alcan-

¹ A cita de Fishman contén unha esaxeración. Dentro dos Estados multilingües economicamente desenvolvidos, España está lonxe de ser o máis poboado. Entre outros, Francia e Italia teñen máis poboación que España e en calquera dos dous a diversidade lingüística é moi elevada.

² Esta listaxe non deixa de ser unha simplificación. A complexidade lingüística é bastante maior, como así se demostra nas novas reivindicacións derivadas da toma de conciencia sobre o valor diferencial de determinadas linguas tradicionalmente infravaloradas. Un exemplo do que estamos a dicir é Fernández e Redondo (2006). Por outro lado, á listaxe anterior hai que engadir as linguas signadas española e catalá.

ce xurídico moi diverso, a diversidade lingüística. A este fenómeno, xa importante de seu, hai que engadirlle un numeroso grupo de linguas de inmigración que, desde as tres últimas décadas, teñen unha notable e progresiva presenza en España (Junyent, neste mesmo volume; e Nadal Ferreras, 2007).

Hai un problema adicional á hora de abordar con rigor a diversidade lingüística en España. Trátase dunha cuestión ontolóxica: que é o que consideramos como un falante de catalán, de galego, de éuscaro ou de aragonés?, por exemplo. Tres son as caracterizacións habituais: dun lado, é habitual que as cifras se refiran á poboación que habita nunha das comunidades bilingües de España; iso é ao que remite a cifra de 18 151 302 que recolle o segundo informe de seguimento da Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias e que cita Boix no seu traballo. Ao lado desa cifra, hai un par delas máis que deberíamos contemplar: persoas que teñen a capacidade de falar unha determinada lingua e, finalmente, falantes habituais. Manexar unha ou outra activa unha perspectiva da realidade parcialmente diferente. Así pois, cal é o referente cando aludimos a «falantes» dunha determinada lingua? En todo caso, en contextos de contacto lingüístico, de forte hibridación de códigos, de similitude estrutural entre idiomas, etc., que é ser falante dunha lingua?

Desde logo, aventurar unha cifra sobre o número de falantes que ten unha lingua como o galego require triangular medicións de diversa índole. Dado que non é o obxecto deste traballo, para ofrecer unha aproximación da diversidade lingüística en España, optamos por presentar as cifras das persoas que se declaran competentes para falar unha determinada lingua e que, para os maiores de catorce anos, recollemos na táboa seguinte:

TÁBOA 1. RELACIÓN DE LINGUAS AUTÓCTONAS FALADAS EN ESPAÑA

Linguas	Territorio	N.º de persoas de quince ou máis anos que saben falar...	%
Castelán	España	45 000 000	100
Catalán	Cataluña (1)	5 050 000	85*
	Illas Baleares (2)	600 500	75*
	Valencia (3)	2 170 000	52*
	Aragón (4)	50 000	89*
	TOTAL	7 870 500	17,5**

Linguas	Territorio	N.º de persoas de quince ou máis anos que saben falar...	%
Galego	Galicia (5)	2 460 000	90*
	Asturias (6)	45 000	75*
	Castela e León	35 000	50*
	Estremadura	3 000	90*
	TOTAL	2 538 000	6*
Éuscaro	País Vasco (7)	600 000	32*
	Navarra (8)	60 000	11*
	TOTAL	660 000	1,5**
Asturiano	Asturias (9)	450 000	40*
Aragonés	Aragón	50 000	5*
Tamazight	Melilla e Ceuta	60 000	50*
Aranés	Cataluña (10)	4700	62*
Romaní	Todo o territorio	Varios miles	<0,05**
Portugués	Olivenza e Cedillo (Estremadura) La Alamedilla (Salamanca)	Varios centos	<0,005*
TOTAL sen castelán		11 750 000	26**

* Sobre a poboación da zona.
** Sobre o total de España.
Adaptación propia a partir de:
(1) Estadística d'usos lingüísticos a Catalunya, 2003.
(2) Enquesta d'usos lingüísticos a les Illes Balears, 2004.
(3) Enquesta sobre Coneixement i ús social del valencià, 2005.
(4) Enquesta d'usos lingüísticos a la Franja d'Aragó, 2004.
(5) Enquisa de Condicións de Vida das Familias, 2003.
(6) II Estudio Sociolingüístico de Asturias, 2002.
(7) IV Encuesta Sociolingüística, 2008.
(8) IV Encuesta Sociolingüística, 2008.
(9) II Estudio Sociolingüístico de Asturias, 2002.
(10) Cens lingüístic de l'Aranès, 2001.

Por outro lado, segundo o catálogo *Ethnologue* (Lewis, 2009), España ten un índice de diversidade lingüística de tipo medio entre os Estados europeos. Este índice, orixinalmente proposto por Greenberg (1956) e retomado despois por Lieberman (1981), recolle a probabilidade de que dúas persoas seleccionadas aleatoriamente nun determinado Estado teñan linguas familiares diferentes. O

índice de diversidade ten un rango que vai de 0 a 1; o 1 interprétase como máxima diversidade, mentres que o 0 como ausencia total desta. Para calcular o índice tense en conta o número de falantes de cada lingua con respecto á poboación total. Non hai Estado ningún no mundo que puntúe 1 pero algúns achéganse bastante (Papúa-Nova Guinea, 0,99). Pola parte de abaixo, Cidade do Vaticano ou Corea do Norte son exemplos de nula diversidade lingüística (0,00).

Pois ben, o índice de diversidade de España, segundo o *Ethnologue*, é de 0,509 –catorce linguas³–, idéntico ao de China –duascentas noventa e dúas linguas. En Europa, índices semellantes atopámoslos en Xibraltar con 0,498 –dúas linguas– ou en San Marino con 0,494 –dúas linguas. Con maior índice de diversidade aparecen Mónaco, un 0,521 –tres linguas–; Austria, un 0,535 –nove linguas–; Montenegro, un 0,567 –cinco linguas–; Andorra, un 0,574 –tres linguas–; Suíza, un 0,577 –doce linguas–; Albania, un 0,577 –sete linguas–; ou Letonia, un 0,584 –cinco linguas–. Os Estados europeos con maior diversidade son Bosnia e Hercegovina, un 0,659 –catro linguas– e Bélxica, un 0,747 –dez linguas.

MARCO LEGAL

Coincido con Emili Boix en que a Constitución española supón un avance parcial con respecto ao tratamento da diversidade lingüística: óptase por un modelo en que prima o principio de recoñecemento territorial pero cun alcance parcial, tipificado como de «centro monolingüe *versus* periferia plurilingüe» e denominado autonomía lingüística. Este modelo tivo como principal consecuencia, segundo Bourdieu (1985, p. 19): «La creación de un mercado lingüístico unificado y dominado por la lengua oficial: obligatoria en las ocasiones oficiales y en los espacios oficiales –escuela, Administraciones públicas, instituciones políticas, etc.–, esta lengua de Estado se convierte en la norma teórica con que se miden objetivamente todas las prácticas lingüísticas».

O constituínte tiña, cando menos outras dúas opcións, dentro dunha simple tipoloxía de políticas lingüísticas aplicadas polos Estados europeos: o bilingüis-

³ A cuantificación da diversidade lingüística recollida no *Ethnologue* non está exenta de crítica de diversa índole. Por exemplo, no caso de España, entre estas catorce linguas inclúese o «quinqui» (Lewis, 2009), lingua sen filiación xenética e que, segundo o *Ethnologue*, se fala nos arrabaldes das cidades.

mo institucional –predominio do principio de personalidade: Irlanda, Eslovenia, Hungría, Noruega e, en parte, Finlandia– e o federalismo lingüístico –predominio do principio de territorialidade: Bélxica e Suíza. Pero iso ía en contra dunha tradición que, agás nos casos citados, era dominante en Europa –e no mundo, con contadas excepcións que son ben coñecidas– desde, polo menos, a Revolución Francesa. Tal tradición ideolóxica susténtase na asociación «un Estado-unha nación-unha lingua»⁴.

Xa que logo, o exercicio de planificación lingüística que aparece explícito na Constitución española reforzou a distinción entre o racional e mais o moderno, e o emocional e mais o tradicional, o que facilitou a creación dunha poderosa vinculación entre racionalidade e orde económica (Williams, 2005). No caso do galego, por exemplo, se esa lexitimación dun mercado lingüístico unificado se pon en relación coas dinámicas históricas polas que pasou a lingua nos dous últimos séculos, podemos comprender mellor a diminución considerable do prestixio social do idioma.

Con todo, son da opinión de que o marco constituínte vixente ofrece posibilidades para a visibilidade das linguas distintas ao castelán nas institucións político-administrativas do Estado. Desde logo, son consciente de que isto é motivo dunha gran controversia, tanto doutrinal como na propia xurisprudencia do Tribunal Constitucional (Pulido Quecedo, 2005). Con todo, cómpre sinalar que hai xurisprudencia abondo que fortalece a interpretación de que a España plurilingüe pode ser unha realidade se hai vontade política. Non é preciso mudar a Constitución española para converter *de facto* o Estado nun Estado plurilingüe. Como exemplo, o artigo 3.1 non implica a exclusividade da lingua castelá nas institucións e nos órganos representativos do Estado.

---

⁴ Como sabemos, o artigo 3 da Constitución española, incluído, e isto xa é moi significativo, no título preliminar, constitúe o precepto constitucional básico a propósito da regulación lingüística. Este artigo foi obxecto dun amplo debate e na redacción do anteproxecto constitucional houbo propostas neste sentido, en concreto sobre a obriga de coñecer as distintas linguas faladas en España. Os grupos nacionalistas, particularmente a minoría catalá do Congreso, defenderon unha emenda –a 105– para declarar todas as linguas nacionais como linguas oficiais nos seus territorios e propoñían que os Estatutos puidesen establecer o carácter oficial exclusivo dunha lingua diferente ao castelán. Ademais, a emenda 106 establecía o deber de coñecer esoutras linguas nos seus territorios respectivos. Ambas as dúas emendas foron rexeitadas pola Comisión e posteriormente polo pleno do Congreso.

A cuestión é, basicamente, de oportunidade política, que se orienten a lexislación e mais a acción do goberno central cara a un maior respecto e protección dos grupos lingüísticos minoritarios.

A xerarquía de linguas que parece desprenderse da Constitución española, e así o recolle Emili Boix no seu texto, é motivo tamén de debate doutrinal. O artigo 3.1 parece conferirlle ao Estado a competencia para regular o uso oficial do castelán. O artigo 3.2 atribúelles unha competencia ás comunidades autónomas. Porén, onde hai un maior debate é ao respecto das «modalidades lingüísticas» das que fala o artigo 3.3. En primeiro lugar, está o alcance destas modalidades. Neste sentido, Vernet (2007, p. 55) aclara as dúas interpretacións posibles: definición ampla do concepto, na que se inclúen todas as linguas españolas; e definición xerárquica, onde se exclúen o castelán e mais as linguas cooficiais.

Intimamente relacionado con isto está o tema das competencias. Se optamos por unha interpretación ampla das modalidades lingüísticas ás que se refire o artigo 3.3, o Estado debería regular o uso das distintas linguas españolas. Para Vernet (2007, p. 58), isto é especialmente relevante, cando menos en dous ámbitos: Por unha parte, a falta de protección autonómica específica; o Estado podería asumir esta función cando a regulación autonómica fose inexistente, para cumprir o mandato constitucional de protexer e respectar a riqueza lingüística española –como sería no caso de moitos enclaves. Por outra, respecto ás institucións centrais do Estado nas que sería posible a utilización doutras linguas distintas ademais do castelán. Neste sentido, o Estatut d'autonomia de Catalunya, de 2006, parece sustentarse na segunda das interpretacións, cando no seu artigo 33.5 establece que: «Els ciutadans de Catalunya tenen el dret de relacionar-se per escrit en català amb els òrgans constitucionals i amb els òrgans jurisdiccionals d'àmbit estatal, d'acord amb el procediment establert per la legislació corresponent. Aquestes institucions han d'atendre i han de tramitar els escrits presentats en català, que tenen, en tot cas, plena eficàcia jurídica».

IDEOLOXÍAS ANTE O MULTILINGÜISMO ESPAÑOL. AS DÚAS PRINCIPAIS POSICIÓNS

Con respecto ás ideoloxías sobre o plurilingüismo español, Emili Boix céntrase nas dúas seguintes: hexemonía do español como lingua común e igualdade radical entre todas as linguas españolas.

A narrativa do «castelán como lingua común» non ten apoio xurídico en texto legal ningún, aínda que si na xurisprudencia do Tribunal Constitucional. Así, na sentenza 84/1986 a propósito da Lei de normalización lingüística de Galicia, pronúnciase a favor da primacía do castelán sobre o resto das linguas españolas, fundamentada no deber de coñecelo. Para o Tribunal Constitucional este deber «resulta concordante con outras disposicións constitucionales que reconocen la existencia de un “idioma común” a todos los españoles, y cuyo conocimiento puede presumirse en cualquier caso, independiente de factores de residencia o vecindad»; esta presunción *iuris tantum* desvirtúase por proba en contrario que acredite o descoñecemento: a oficialidade non implica o deber de coñecemento polos cidadáns, senón un dereito ao uso.

Fóra do marco xurídico, esta ideoloxía ten unha notoria implantación como un elemento da hispanofonía e do panhispanismo (Del Valle, 2007; López García, 2009). Con antecedentes notables, reactiváase nos inicios dos anos noventa do século XX, cunha nova imaxe e desde unha concepción elitista sobre as linguas que chega ao conxunto da poboación a través de diversas axencias: medios de comunicación, sistema educativo, igrexa, institucións políticas e culturais, partidos políticos, goberno, poder xudicial, multinacionais, etc. Esta concepción procura proxectar unha imaxe natural e neutral do castelán presentándoo «como símbolo de la concordia, de la democracia, del progreso económico, como instrumento al servicio de una posnación, de una comunidad internacional panhispánica que deja reducidos al atavismo y al particularismo reaccionarios al catalán, gallego y euskera» (Del Valle, 2007, p. 53).

Para Moreno Cabrera (2008), este é un elemento clave da ideoloxía do nacionalismo lingüístico español. Faise invisible a imposición do español e instrúese a poboación nun marco de despolitización, de naturalización e de superioridade intrínseca do idioma «nacional».

Aínda que é certo que o valor económico do castelán se estrutura arredor duns datos obxectivos sobre a capitalización da lingua, paralelamente este discurso está deseñado para alimentar varios mitos impermeables e anacrónicos: o mito da utilidade das linguas, o da unidade lingüística, o da superioridade das linguas, etc.⁵, pero tamén traza unha revisión ampla de diversos feitos da historia de España, do papel de España no mundo e dos propios fundamentos das relacións entre as comunidades que conforman o Estado español.

Paralelamente, utilízanse distintos argumentos e probas para cuestionar o *status* legal e social das outras linguas propias de España, así como a lexitimidade ética, legal e tamén social das políticas lingüísticas levadas a cabo para a súa revitalización social e institucional, principalmente no caso de Cataluña e de Euskadi, e recentemente en Galicia.

Esta ideoloxía susténtase en argumentos como a negación da existencia do centralismo español, a negación da imposición do castelán e a afirmación da imposición das outras linguas, a antítese entre o racional-moderno e o emocional-tradicional, a presentación da diversidade lingüística como un problema para a modernización e para a comunicación ou a afirmación de que España é unha única comunidade lingüística.

Unha das xustificacións máis recentes desta ideoloxía atópase na obra de Mosterín *La cultura de la libertad*, onde o autor inclúe un par de capítulos sobre a lingua. No segundo, titulado «Libertad de lengua», Mosterín critica abertamente o principio de territorialidade, ao afirmar que «la concepción territorialista hace de los ciudadanos siervos de la gleba en sentido medieval: su suerte y sus derechos van ligados al terruño» (Mosterín, 2008, p. 148). Tamén afirma que «muchos políticos nacionalistas siguen aferrados a la igualmente absurda noción de que la lengua es asunto de Estado –o de la Comunidad Autónoma– y no del individuo, lo cual es causa de incontables conflictos y sufrimientos innecesarios, además de fuente de despilfarros, seudoproblemas y esfuerzos baldíos» (Mosterín, 2008, p. 143).

Para este autor, o modelo que se debe seguir é o de Finlandia; aínda que non podemos clasificar este modelo como personalista, senón que máis ben sería de

---

⁵ Véxanse os seminarios titulados *El valor económico del español: una empresa multinacional*, patrocinados pola Fundación Telefónica; <http://www.fundacion.telefonica.com/index.htm>.

tipo mixto, no que o principio de territorialidade opera nos municipios monolingües e o principio de personalidade nos bilingües –e na Administración do Estado. Tamén pode considerarse que o principio de territorialidade é preferente nas relacións coas municipalidades, mentres que o principio de personalidade o é no caso das interaccións coas institucións estatais. En todo caso, de aplicarse a España o modelo de xestión do plurilingüismo finés, as linguas socialmente minoritarias terían un futuro máis alentador.

Pola súa parte, a defensa da «igualdade radical entre todas as linguas españolas» ten o seu fundamento nunha interpretación máis aberta da Constitución española, tarefa complicada nunha democracia liberal que fixo da homoxeneidade lingüística e cultural unha condición de fondo da integración política. Co cambio de goberno no ano 2004, abriuse un novo contexto en que, ao lado das reivindicacións de soberanía territorial e da apertura dun debate amplo sobre a necesidade de abordar unha «segunda transición democrática», foi elaborándose un novo discurso lingüístico, que podemos vincular coa ideoloxía da «España plurilingüe» (Lorenzo Suárez, 2006; e Branchadell, 2008). A grandes trazos, preténdese, como dicíamos, a activación dunha interpretación máis aberta da Constitución española que faga efectivo o recoñecemento explícito do carácter plurinacional, pluricultural e plurilingüe de España.

No tocante aos contidos, búscase, en primeiro lugar, un cambio lexislativo que iguale os deberes e dereitos dos grupos lingüísticos en España. Perséguese, deste xeito, a concreción de fórmulas explícitas que establezan un recoñecemento igualitario de todas elas: é dicir, que a diversidade lingüística de España sexa un ben público para todos os españois. En segundo lugar, preténdese que as institucións do Estado actúen en consonancia co carácter plurilingüe de España. E en terceiro lugar, sinálase que a responsabilidade da promoción da diversidade lingüística española debe estar en mans non só das comunidades autónomas con lingua propia, senón tamén do goberno central, para facer realmente a toda España partícipe do seu carácter plurilingüe.

Contra a España plurilingüe alzáronse voces diversas: por un lado, aqueles que procuran salientar unha interpretación máis centralista da Constitución española, por considerala a mellor das posibles; outros, como Lodares (2004), vinculan ese discurso lingüístico novo coa posible perda de posicións, internas e externas, da lingua española: «Personalmente, creo que el proyecto “España-plu-

rilingüe” se fundamenta en una idea política arriesgada, en el desconocimiento de la relación que liga la economía de las lenguas y en la pretensión de que no somos lo que sí somos: una “comunidad lingüística”.

Nesa España plurilingüe deben ter cabida, ademais, as linguas das novas minorías, cada vez máis numerosas e con maior influencia socioeconómica. Lembremos a este respecto as palabras do grupo de intelectuais a favor do diálogo intercultural, coordinados por Amin Maalouf a petición da Comisión Europea (Maalouf, 2008, p. 22): «De igual xeito que se animaría aos inmigrantes a que adoptasen plenamente a lingua do país de acollida e a cultura que transmite, sería xusto e útil que as linguas identitarias dos inmigrantes formasen tamén parte do grupo de linguas cuxa aprendizaxe se lles aconsellase aos europeos».

REIVINDICACIÓN DA EXTRATERRITORIALIDADE

Na última parte da súa intervención, Boix presenta unha reivindicación da extraterritorialidade para as linguas diferentes do castelán, tomando como exemplo o caso de Suíza. Desde logo, no modelo suízo de federalismo lingüístico a poboación é moi consciente do valor do seu patrimonio lingüístico, que se mantén cun sólido equilibrio na política lingüística, sustentado no principio democrático de que ningunha das linguas estatais debería representar unha ameaza para as outras linguas. É un modelo de «centro plurilingüe, periferia monolingüe»⁶, que, ao contrario das autonomías lingüísticas, implica que o Estado se abstén de impoñer o uso dunha «lingua común» e precisamente nese multilinguismo oficial fomenta e reforza un sentimento común de nacionalidade. Con todo, ese modelo de «centro plurilingüe e periferia monolingüe» fai que en Suíza, e tamén en Bélxica, atopemos tres comunidades unilingües homoxéneas con pouco ou nulo acceso cultural, lingüístico e político entre os concidadáns (Grin, 1998).

É evidente que trasladar este modelo de federalismo lingüístico a España implicaría modificar a Constitución española. Ademais, os territorios con linguas

---

⁶ Dos vinte e seis cantóns suízos, vinte e dous son monolingües, dezasete en alemán, catro en francés e un en italiano; tres cantóns son bilingües, francés e alemán; e só hai un cantón administrativamente trilingüe, alemán, italiano e retorromanche.

propias en España están lonxe de ser exemplos de homoxeneidade lingüística; trátase, máis ben, de territorios complexos nos que é difícil deseñar lindes lingüísticos intraterritoriais. Os que si caben dentro do actual marco constitucional son os casos de bilingüismo institucional, que podemos atopar, con algunhas diferenzas entre eles, en Irlanda, Eslovenia, Hungría, Noruega e mesmo en Finlandia, na procura dun modelo de comunidade política estatal plurilingüe que sirva para que España sexa un Estado máis rico, democrático e culto.

Moitas das propostas que Boix inclúe no seu texto parécennos esenciais, aínda que levalas á practica vai necesitar tempo. Quizais o máis importante sexa promover un cambio no discurso público orientándoo a crear un clima favorable ao plurilingüismo que potencie tanto o valor da diversidade coma os dereitos dos falantes e das linguas, que son, tamén, o suxeito dos dereitos lingüísticos.

REMATE

Quixera rematar a miña intervención respondendo á pregunta que Emili Boix recolle no seu traballo: Hai condicións para o diálogo? Desde logo, é necesario que os partidos políticos maioritarios asuman con naturalidade que vivimos nun Estado plurilingüe, cun ordenamento xurídico, no tocante á diversidade lingüística, aínda con percorrido. Tanto as minorías históricas como as dos inmigrantes precisan que estas organizacións políticas se comprometan decididamente a cumprir cos instrumentos xurídicos estatais e internacionais asinados por España e que decididamente respecten as reformas dos estatutos de autonomía. Non foi así no pasado, no que a diversidade lingüística se problematizou en exceso.

BIBLIOGRAFÍA

- BOURDIEU, P.: *¿Que significa hablar? Economía de los intercambios lingüísticos*, Madrid, Akal, 1985.
- BRANCHADELL, A.: «Un manifiesto contra España», *El País*, 7 de xullo de 2008.
- FERNÁNDEZ, J. e G. REDONDO (ed.): *Llengües ignorades*, Terrassa, Mnemòsine, 2006.
- GREENBERG, J. H.: «The measurement of linguistic diversity», *Language*, 32 (1956), p. 109-115.
- GRIN, F.: «Language policy in multilingual Switzerland: overview and recente developments», *European Centre for Minority Issues*, 2 (1998), p. 1-9; en http://www.ecmi.de/download/brief_2.pdf.
- LEWIS, M. P. (ed.): *Ethnologue: Languages of the World*, 16 ed., Dallas, Tex., SIL International, 2009.
- EBERSON, S.: *Language diversity and language contact*, Stanford, Stanford University Press, 1981.
- LODARES, J. R.: «El precio de las gramáticas», *El País*, 7 de decembro de 2004.
- LÓPEZ GARCÍA, A.: *La lengua común en la España plurilingüe*, Madrid, Iberoamericana, 2009.
- LORENZO SUÁREZ, A. M.: «Los discursos sobre las lenguas y las políticas lingüísticas en la España contemporánea: una aproximación tipológica», comunicación presentada no VI Congreso da Sociedade Arxentina de Semiótica, Bos Aires, 2006.
- MAALOUF, A. (coord.): *Un reto proveitoso. Como a multiplicidade de linguas podería contribuír á consolidación de Europa*, Bruxelas, 2008; en http://www.xunta.es/linguagalega/arquivos/informe_expertos_GL.pdf.
- MAKONI, S. e A. PENNYCOOK (ed.): *Disinventing and Reconstituting Languages*, Clevedon, Multilingual Matters, 2007.
- MILROY, J.: «The consequences of standardisation in descriptive linguistics», en T. BEX e R. WATTS (ed.): *Standard English: The Widening Debate*, Londres, Routledge, 1999, p. 16-39.
- MORENO CABRERA, J. C.: *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva*, Madrid, Península, 2008.
- MOSTERÍN, J.: *La cultura de la libertad*, Madrid, Espasa, 2008.
- NADAL FERRERAS, J. M.: *Las 1001 lenguas*, Girona, Aresta, 2007.
- PULIDO QUECEDO, M.: *La Constitución española con la jurisprudencia del Tribunal Constitucional*, Cizur Menor (Navara), Thomson-Aranzadi, 2005, 4ª edición.
- VALLE, J. DEL: «La lengua, patria común: la hispanofonía y el nacionalismo panhispánico», en J. DEL VALLE (ed.): *La lengua, ¿patria común? Ideas e ideoloxías del español*, Madrid-Frankfurt, Iberoamericana-Ver-vuert, 2007, p. 31-56.
- VERNET, J.: «El pluralismo lingüístico», en J. VERNET e R. PUNSET: *Lenguas y constitución*, Madrid, Iustel, 2007, p. 17-60.
- WILLIAMS, G.: *Sustaining language diversity in Europe*, Londres, Palgrave, 2005.